

ՅՈՒՑԱԿ ԶԵՌԱԳՐԱՅ

«Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ ՀԱՒԱՔԱԾՈՅ»Ի

(Մար. տե'ս «Բագմավեպ» 1989, թիւ 1-4, էջ 354-412)

87

ԿԱՆՈՆԱԳԻՐԲ

(1621-1624 թ.)

Էջ՝ 490: - Մեծութիւն՝ 12,5×19: - Գրութիւն՝ միասին: - Նիւթ՝
թուղթ: - Գիր՝ բոլորգիր, երկու տարբեր գրչութիւններով: - Տող՝
33-40: - Մանրանկար՝ էջ 196 եւ 197, սեւ մելանով զարդերու ուրուա-
գծեր. էջ 425 նեղ կարմրաներկ սովորական խորան մը, լուսանցազար-
դով եւ զարդազրով. էջ 443 թռչնաձեւ լուսանցազարդի եւ զարդազրի
մը ուրագծերը: - Գրիչ՝ առաջին մասին (էջ 1-91) Կարապետ, գուցէ
նոյն՝ Կարապետ արեղայ Հիզանցիի հետ. երկրորդ մասին՝ Գրիգոր
քահանայ խիզանցի: - Տեղի՝ առաջին մասին՝ Սեպ գիւղ, «ընդ հովան-
եաւ Սուրբ Աստուածածնին եւ Սուրբ Քրիստափորին». երկրորդ մա-
սին՝ խիզան: - Ստացող՝ Կարապետ Վրդ. հաւանաբար Մոկացին: -
Կազմ՝ ԺԹ. դարու խաւաքարտ, կանաչ կաշեպատ ոսկեղրոշմ գօտիով.
Կռնակին վրայ ոսկեգիր «ԿԱՆՈՆ - ԳԻՐԲ» իրարու տակ: - Համգա-
մանք՝ տեղ տեղ լուսանքները ցեցակեր. վերակազմութեան ատեն էջերը
կտրուած. սկիզբէն եւ վերջաւորութեան պակասաւոր: Հաւանաբար երեք
գրչութիւններ են, որովհետեւ էջ 96էն յետոյ կու գան Ա - ԺԱ պրակ,
ապա կրկին Ա - Դ պրակ: էջ 94, 97-102 դատարկ են, իսկ էջ 95-96ի վրայ
կայ ապաշխարութեան «Մեղա(յ) ամենասուրբ Երրորդութեան... Ոս-
տովանիմ առաջի Աստուծոյ»: - Ծանօթութիւն՝ «Զեռագիրս գնած եմ
հանգուցեալ Պետրոս Նշանեան գրավաճառէն, որ Կ. Պոլիսէն թղթա-
տարով առաքած է ինծի»:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. **էջ 1.** «Սահմանք եւ կանոնք գոր եղին Առաքելքն ի ձեռն Կղեմա(յ)»:

2. **էջ 4.** «Առաջին բան կանոնիս Առաքելոցն. Սահմանք եւ կանոնք սուրբ Առաքելոյն Թադէոսի, ի գալ նորա յՈւրհայ քաղաք, լուսաւորել զնոսա մկրտութեամբ արագանին»:

3. **էջ 10.** «Կանոնք Փիլիպպոսի Առաքելոյն»:

4. **էջ 11.** «Սահմանք եւ կանոնք որ եղաւ ի սուրբ Կաթողիկէ եկեղեցի ի մեծ ժողովն Նիկիայ, որ հաւատոց համար ժողովեցան, հրամանաւ մեծ եւ աստուածաւեր թագաւորին Կոստանդիանոսի»:

5. **էջ 25.** «Կանոնք սրբոյն Աթանասի հայրապետին»:

6. **էջ 34.** «Կանոնք առաք ի սրբոյն Գրիգորէ Պարթեւի Հայոց Լուսաւորչի եւ առաքելաշնորհ վկայի. յաւելումն ի Նիկիական կանոնս»:

7. **էջ 36.** «Տեառն Յոհաննու ասացեալ ի խնդրոյ սրբոյն Բարսղի. Սահմանադրութիւն վասն պէսպէս եւ բուրապատիկ ախտից»:

8. **էջ 53.** «Խրատ կանոնական սրբոյ վարդապետին Դաւթայ հոգացեալ որդ(ւ)ոյ Ալաւկայ, վասն մկան անգանելոյ յաղ»:

9. **էջ 84.** «Ի խնդրոյ Թումայ վարդապետին, աստուածաբնակ սուրբ ուխտին Մեծօփայ վանից, եւ ծառայարար կատարեալ ճգնաւոր աստուածակիր հոգեկից առն Յակոբ վարդապետի Ղրիմեցոյ յաղաչս ազգականութիւն»:

10. **էջ 103.** «Վասն դատաստանաց օրէնք եւ սահմանք»: Այս մասը *չունի խորագիր. խորագիրը վերցուցինք էջ 109ի ստորին լուսանցքէն*:

11. **էջ 135.** «Վերստին ժողովումն օրինաց համառատ»:

12. **էջ 143.** «Ամենիմաստ թագաւորացն հոռմայեցոցն օրինադրութիւն»:

13. **էջ 147.** «Լեւոնի եւ Կոստանդիանոսի բարեպաշտ թագաւորաց՝ յառաջարան քաղաքական արինադրութեանս»:

14. **էջ 150.** «Ընտրութիւն համառոտ յարինացն քաղաքականաց Լեւոնի եւ Կոստանդեայ իմաստուն եւ բարեպաշտ թագաւորաց, գորոյ եւ մեծն Յուստիանոս զկարգ ուղղեալ ի բարեպաշտութիւն». (*Տիտղոս Ա - ԺԹ*):

15. **էջ 187.** «Սահման զինտրութեան հաստատութեան եւ ահարկութեան ի քաղաքական օրինացն կարգէ»:

16. **էջ 194.** «Գլուխք ընտրութեան ի Մովսիսական արինաց»:

17. **էջ 218.** «Նախադրութիւն գրոց դատաստանի». (*Մխիթար Գոչի Դատաստանագիրք*) Գլ. Ա - ԺԱ: - «Սկիզբն Դատաստան(ի) եւ թիւ զլիցն. նայ ըստ կարգի». Գլ. Ա - ՄԾԱ:

18. էջ 395. «Ամտալոգի հոբոսերոյն անսիզն է»։ (տե՛ս Բագվ. 1956, թիւ 1-2: Բանբեր Մատենադարանի, Հտ. 2., Երեւան: Journal of the Royal Asiatic Society, 1962, Oct.):

19. էջ 403. «Առաջարանութիւն Փիլոնի Հարցմանց, յորում կատարեցաւ Փիլոն»:

20. էջ 425. «Յոհաննու Որոտնե(ւ)ոյ ասացեալ. Ով Տէր Աստուած իմ Յիսուս Բրիստոս, բան Հաւր եւ որդի կուսին, տո՛ւր ինձ անկատարիս զկատարեալ»:

21. էջ 490. «Յոհաննու Որոտնեց(ւ)ոյ տիեզերալոյս բարունապետի ասացեալ ի բան աւետարանին Յոհաննու որ ասէ. Ի սկզբանէ էր Բանն»:
Մնացած է միայն կէս էջ, մնացածը կորսուած է:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

1. էջ 1 եւ 425 լուսանցքներուն վրայ կայ կնիք մը սա գրութեամբ.
«Յ(իսուս)ի Ժ(ա)ռ(այ) Կարապետ Վարդապետ»:

2. էջ 43. «Վայ զիս, վայ զիմ հոգիս, Ռ (հազար) վայ մեղաւորիս»:

3. էջ 91. «Արդ-գրեցաւ սուրբ գիրքս որ կոչի Կանոն գիրք, ձեռամբ յոգնամեղ եւ փծուն սուտանուն Կարապետիս, ի գեօղն Սեպ, ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնին եւ Սուրբ Բրիստափորին. ի թվականիս մեր ՌՀԳ (1624): Տէր Աստուած բարով վայելել տացէ քաջ եւ արի մեծ բարունապետ Կարապետին: Արդ յերեսս անգեալ եմ հող եւ մոխիր, ով դասք վարդապետաց, վասն Աստուծոյ անմեղադիր լերուք ի խոշորութեան եւ ի սխալանացս, զի կարն մեր այս է»:

4. էջ 93. «Թվին ՌՁԲ (1633) գրեցաւ»

5. էջ 102-103. Ստորին լուսանցքներուն վրայ. «Աւգնեա՛ ինձ Հոգի Աստուծոյ, եւ զգործս ձեռաց մերոց ուղիղ արա ի մեզ, Տէր. զգործս ձեռաց մերոց յաջողեա՛ մեզ»:

6. էջ 118-119. Ստորին լուսանցքներուն վրայ. «Ով կարդացող այսմ մատենիս, ատենախօս դատաստանիս, չմեղադրես գրիս, թէ խիստ խոշոր է գիր տողիս, զի յայս տէտրէս խաբար չունիս, թէ ճարտարվարն որ ի միջիս, խափան գործեաց զարուեստ գրչիս: ՌՀԱ (1622)»:

7. էջ 134. «Ով արք աստուածասէր եւ հոգեշնորհք, եթէ ով ոք կամի դատաւոր լինել աշխարհի, պարտ է այսու օրինօքս եւ նախագիծ մատենօքս դատել, եւ անպատիժ մնալ եւ անբանբաս յԱստուծոյ եւ ի մարդկանէ, եւ կեցողցանել զոգի իւր յաւուրն անաչառ դատաստանին Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի. եւ մեղապարտ գծողիս ասացէք Տէր ողորմեա»:

8. էջ 147. «Զանապատս ի բարեաց եւ զլրացեալս ի չարեաց, զմեղօք մեռեալ Գրիգոր սուտանուն քահանայ, որ զանունն ունիմ միայն եւ ի գործոցս ունայն եւ թափուր գտանիմ, աղաչեմ յիշել ի Տէր, եւ Աստուած զձեզ նոյնպէս յիշէ: Եւ վասն նոտր վասնհամար գրիչ անմեղադիր լերուք, զի օրինակ կարի վատթարագոյն գիր էր եւ դժուամաց, եւ մեք վասն այն՝ այսպէս նոտր գրեցի, զի զմէկ բան տասն անգամ հայ(է)ի եւ ապա գրէի. ողջ լեր: ԹՎին ՌՀԱ (1622)»:

9. էջ 146-147. «Որք հանդիպիք այս մատենիս, ատենախօս դատաստանիս, վայ ասացէք այս գծողիս, որ խաւարաւ լոյս իմ աչիցս, մէկիկ որդեակս իմ մեռաւ. այլ չի բռնէ ձեռս զգրիչս, դուք հայցեցէք ի Սուրբ Հոգւոյն, զի մխիթարէ միշտ զեղկեկիս: Վայ, վայ, վայ որդեակ»:

10. էջ 193. «Զբազմավէր հոգիս ի նետից բանսարկունի գրիգոր սուտ անուամբ կոչեցեալ քահանայ եւ գործով ունայն, զգծող տառիս, աղաչեմ յիշել յողորմութիւն Աստուծոյ, զի ձեզ դիւրին է կենդանեացդ եւ ինձ յոյժ պիտանի. եւ Աստուած յիշողացդ ողորմեսցի. ամէն: Գրեցաւ ի ԹՎին ՌՀԱ (1622) ամին, ի քաղաքս Հիզաւ, ի մեծ խոցի տարին, որ է ի բոլոր արարածս, եւ եմք ամենեքեան ի յահէ իրբեւ զխելազար, զի յերեկոյին անկանին եւ ի կանուխն մեռանին»:

11. էջ 196. Խոշոր եւ անկանոն մոտրգրով. «Ես Տէր Ակոբ էզրմկացի, որ եմ ի գեղչէն Մըթըմցի, այս տուբըս ընդդի հառայչեցի եւ լացի, փրտեալ ծերունիս զայս գրեցի, մի է Աստուած ինձ ողորմի, ի ապալգայ ժամանայկի, ձեռս երթայ գիրս մընայ, մարմի(ն)ս ունայն ի հոգ դառնայ: ԹՎին ՌՃԽԳի (1694): Ես անարժանըս ողորմին ասացի եւը դուք ասացէք»:

12. էջ 249. «Ընդ պետին իմոյ վարժից անուան, եւ զիմ հայցեմ զըծել ի գրողէտ զանուն յանցաւոր տառի, զի եւ զքոյդ յանվախճանն գրեսցէ Տէր: Նաեւ զիս զբազմավէր հոգիս Զգրիգոր Հիզաւցիս զգծող տառիս, որ յետինս եմ ի գրչաց եւ տրուպ ամենայն արուեստաւորաց, աղաչեմ զհանդիպողդ զմիով Ողորմիւ արժանաւորել զհոգի իմ. եւ Տէր նոյնպէս ձեզ ողորմի»:

13. էջ 402. «Տէր Աստուած վայելել տացէ զայս գիրք Կարապետ վարդապետին. ամէն: Փառք Աստուծոյ Հօր անծընին, եւ ծոցածին Որդի նորին, եւ Սուրբ Հոգւոյն համապատուին, փառաւորեալն երրեակն ի մին, որ զօրութիւն ետ տկարին, փցուն գրիչ Գրիգորին, հասնիլ ի վերջ սկսեալ տառին, ատենախօս դատաստանին, զոր հրամանաւ վարդապետին, արի եւ սուրբ Ժիր մշակին, զոր Կարապետ անուն կոչին, այսմ զըրոց ստացողին: Սա յանգ ելե(ա)լ ի մեծ ԹՎին Ռ եւ Հ եւ մին (1622), ի մեծ յերկիր եւ յանուանին, Հիզաւ կոչի ի հայ բառին, ընդ հովանեաւ Յարութեմին եւ Սրբուհոյ Աստուածածնին եւ Յովաննու

Կարապետին եւ Գեորգայ զօրավարին, Սուրբ Ստեփաննոս Նախավկային եւ Սուրբ Սարգսի եւ որդւոյ նորին: Ձձեզ յղաչեմ զամենեսին, որք հանդիպիք այսմ գրին, զմեզ յիշեցէք միշտ բարին Գրիգորս Հիգանցին, որ ես զայս գիրքս գրեցի Տէր Կարապետ վարդապետին. դուք որ կարդայք զբանս ի շարին, ինձ եւ նորա տո՛ւք զՈղորմին. ամէն: Թվին ՌՀԱ (1622)»:

88

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ

(ԺԷ. դար)

Թերթ՝ 166: - Մեծութիւն՝ 15x20: - Գրութիւն՝ երկսիւն: - Նիւթ՝ թուղթ: - Գիր՝ նոտագիր վարժ: - Տող՝ 23: - Մանրանկար՝ չկայ ամենեւին: - Խորան՝ միայն հատ մը, բնագրին սկիզբը, թղ. 2ա, կարմիր կապոյտ գոյներով, ճաշակաւոր: Ունի նաեւ իր լուսանցազարդը: - Գրիչ եւ այլ տեղեկութիւններ կը պակսին, որովհետեւ զուրկ է Յիշատակարանէ: Կազմ՝ կաշեպատ խաւաքարտ, իւրաքանչիւր երեսի կեդրոնը ձուածեւ ծաղկադրոշմով, արաբական կամ պարսկական կազմի նման: Ա. կազմին վրայ հորիզոնաձեւ չորս տող արաբատառ գրութեան հետքեր՝ սեւ մելանով: Ներսէն լաթով չէ պատուած, այլ ուղղակի մազաղաթ գրութեան մը պահպանակը կպցուած, թէեւ այժմ բոլորովին բաժնուած: Կազմին կռնակի վերի եւ վարի մասերը մէկ մէկ մատնաչափ պոկուած են, ցոյց տալով կազմակապերը: Ունի թերթափակ: - Պահպանակ՝ մազաղաթ երկաթագիր մեծածաւալ աւետարանի մը մէկ թերթը կիսուած եւ վարի մասը սկիզբը եւ վերի մասը գրքին ծաւալով երկձալ թերթերու ծալուած: Պահպանակին պարունակութիւնն է Ղկ. 24-30: - Հանգամանք՝ լաւ, թէեւ շատ գործածութենէ կազմը տկարացած: - Մանրութիւն՝ «Գնած եմ ուրիշ ձեռագրի հետ Գահիրէ, 1966ին, ուր պանդոկ բերած էին հայ այր ու կին մը, ծախելու նպատակով»:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. Թղ. 2ա. «Մեկնութիւն տումարի, զոր ասացեալ է Սամուէլ քահանայի, ի խնդրոյ Ստեփանոսի իմաստասիրի. Տումար ասի ժողով սկիզբն աստեղաբաշխտութեան, եւ ի նոցանէն զատեալ զայս երկուց լուսաւորացս»:

2. Թղ. 4ա. «Յաղագս թուականին Հոռոմի. Ամենայն թուականք ազգաց զառաջադրութեան իւրեանց ցուցանեն որ առաջ քան զՀայոցն»: Կը յաջորդեն 4-5 տողնոց գրութիւններ, սա խորագիրներով. «Վասն կրկնակաց». «Վասն կիսակաց». «Վասն մեծ յարակայի». «Յաղագս միջնայարակայից». «Վասն փոքր յարակայից». «Յաղագս երբայեցի յարակայից». «Յաղագս վերադրաց»:

3. Թղ. 9ա. «Սուրբ վարդապետին Յովհաննու, որ եւ Սարկաւագ կոչի. Եթէ կամիցիս Աղամայ յելանելոյն ի դրախտէն գիտել զժամանակ կալ»:

4. Թղ. 10ա. «Նորին Յովհաննու քահանայիցքն գորութիւն իւրեանց տումարին. Յառաջնումն ամի Թազաւորութեանն Փիլիպպոսի արքայի հազար ամ լցաւ»:

5. Թղ. 11բ. «Նորին Յովհան(ն)ու. Յորժամ ըստ (Յ)ունաց տաւնախմբութեան զպապանձումն Զաքարիայի եւ (յ)ղղութիւն»:

6. Թղ. 13ա. «Յովհան(ն)ու քահանայի յաղագս տաւնից եւ Դծ (չորեքտասան)երորդաց լուսնոյ զատկաց. Ախմարաց եւ ոչ քաջհմուտ արանց կարգուածդ երեւին ըստ հայ ամսոց»:

7. Թղ. 16ա. «Յովհան(ն)ու, վասն էր սկիզբն վերադրաց եւ չորեքտասաներորդ լուսնոյ կամ հնգերեւակ եւ վեցերեւակ ի չորիցն Ապրէլի փոխեալ յերկուցն. Ասասցուք համառաւորեւ սակայն ճշմարիտ լրումն առաջին»:

8. Թղ. 17բ. «Յովհան(ն)ու քահանայի յաղագս եղանակ եւ տաւնից եւ քանիւնութեան ամաց դիպանութեամբ ի նոյն տեսութիւն. Զնախնեաց կարծիս եւ ասացուածս ի ձեռն քննութեան եւ երկասիրութեան»:

9. Թղ. 21ա. «Հարցումն Եւսեբի ժամանակագրի առ Ամատալիի Եպիսկոպոսի. Ընդէր տարին յկե (365) արւ է. պատասխան. այս ըստ մարդոյն կարգեցաւ, վասնզի աշխարհ բանական է»:

10. Թղ. 24ա. «Թուականաւ Շ. եկին թոյք էին. Յորեւեան Մ ամ է որով հրեայք վարին եւ արայ այսպէս»:

11. Թղ. 27բ. «Յովհաննու վարդապետի որ մականունն Կոզեռն ի խնդրոյ Աւանիայի աշակերտաց Եպիսկոպոսի վասն գիտելոյ զպատմաւ վերաբերեցաց կամ ի բաց տանելեացն թուականին եւ այլոց ամեւայն. աւգմէ Յիսուս Քրիստոս. Առաջին զի այս Ը. Թիւ հանապազ»:

12. Թղ. 29ա. «Յաղագս երից ժամուց. Սա կոչի նահանջ որով առաջ խաղան յեղականք»:

13. Թղ. 29ա. «Յաղագս աստեղացն ցուցակք են. Զոհալն որ կոչի երեւակ»:

14. Թղ. 31ա. «Նորին Յոհաննու. Ասացաք յառաջագոյն թէ զհարդ բաժանեալ են կարծիք եբրայեցոցն եւ հռոմոցն»:

15. Թղ. 35բ. «Այս եմ պատմագիրք. Յաւուրս Մովսէսի մարգարէին եւ Յեսուայ անխափան տաւնեցաւ յիսրայէլի զատիկ»:

16. Թղ. 38բ. «Արտակարգածիոնի ընդդէմ Եւսեբի. Յորժամ յաղագս տաւնից հարցափորցուիլն եղեւ յառաջի թագաւորին»:

17. Թղ. 38բ. «Ընդդէմ Իրոնի գրեալ. Ոչեւթափ Իռոն ամենայն ումեք յայտնի է»:

18. Թղ. 39ա. «Անդրէաս եղբայր Մանկնոսի եպիսկոպոսի. Ուստի բազում յեղանակաւ եւ ազգի ազգի զարմանազանութեամբ»:

19. Թղ. 40բ. «Անդրէաս(յ) մեծի վասն սրբոյ պատէֆէին յետ եւ առաջ խաղալոյ եւ վասն դրութեան երկերիւրեկին. Քանզի բազումք յասորոց աներկիւղ յամուռութեամբ կարծեցին»:

20. Թղ. 44բ. «Յաղագս ըստ Հռոմոց ամսոց եւ չորեքտասաներորդին լուսնոյ գտկաց եւ փոփոխմանց իրաց եւ արակայից. Զթուականէն յանուանեցելոյն թէպէտեւ ոմանք ըստ կարծեաց»:

21. Թղ. 49ա. «Յովհաննու քահանայի յաղագս իննուտասնեակ ամաց. Ի տգիտաց ոմանք տարակուսեն յաղագս զիննուտասն ամաւք յառաջ»:

22. Թղ. 51բ. «Յոհան(ն)ու քահանային. Այլ թէպէտեւ հոլովս յառաջնոց սրբոց զասացեալսն...»: - «Յոհաննու քահանային. Ըստ եբրայեցւոց հնագիտաց եւ մարգարէից ոմանց ի չորս ամսոյն»:

23. Թղ. 55բ. «Զիռու գիտնականի ումեմն ասացեալ վասն աւուր չարչարանաց Տեառն. Թուականին որ Ադամայ ԵՌ ԵԶ Ա (5501) ամին ծընծ Քրիստոս»:

24. Թղ. 56բ. «(Անվերնագիր). Եթէ ոք զքեզ հարցանէ վասն եռեսնամեայ ժամուց լուսնի կալ զաւուրս լուսնին»:

25. Թղ. 58բ. «Գէորգայ վարդապետին բան վասն կանուխ եւ անագան լինելոյ գտկին. Դիցուք սող ինչ եւ վասն տէրոնական լրմանցս»:

26. Թղ. 61ա. «(Անվերնագիր, աղիւսակի մը ստորեւ կայ). Կալ զմեծ Թուականն 2 (80)... Յորժամ մտանէ զոհալն ի խոյն լինի արեան հեղուիլն եւ չատն»:

27. Թղ. 63բ. «Սարկաւագին. Ի քսան ամէն Կոստանդիանոսի մինչեւ ի դիր»:

28. Թղ. 68բ. «Վասն որոտմանց ի վերայ լուսնին որ լուսին ի կեմն դանակերպսն լինի զինչ է. Եթէ լուսնի խոյն լինի եւ որոտայ կանաչ բազում լինի»:

29. Թղ. 69ա. «Վասն աղեղան որ ասեմ գաւտի. Յորժամ աւուրս խոյի աղեղն իջանէ յարեւելս»:

30. Թղ. 70ա. «Յաղագս քակի լուսնին. Յաւուրս խոյի լուսին բակ առնու յերկար»:

31. Թղ. 70բ. «Վասն խաւարման լուսնին. Յորժամ աւուրս խոյին խաւարի լուսինն թէ ինչ նշան ցուցանէ»:

32. Թղ. 71բ. «Յաղագս տանուտեքաց տարւոյն. Յորժամ համալն լինի այս է ի լէհ բարեւացոց»:

33. Թղ. 76բ. «Արոկիլայ ասացեալ վասն կաղանդաց. Եթէ կաղանդն ի կիրակէ լինի»:

34. Թղ. 77ա. «Երանելոյն Դանիէլի մարգարէին ասացեալ վասն նշանաց յերկինս յարեգակն եւ ի լուսնն, յորտմ եւ ի շարժն եւ ի կայծակն եւ եղջիւրքն, լուսին, ի խաւարիլ արեգակնն եւ լուսնի եւ բակ առնուլ եւ վասն աղեղան իջանելոյ, առ ի նշան չարոյ եւ քարոյ որ իմանան մարդիկք եւ զգաստանան ի պատուիրանն Աստուծոյ եւ երկիցեն ի Տեառնէ, նախ գուշակ լինելով յերկեղ Աստուծոյ եւ արասցեն զամենայն ինչ իմաստութեամբ. Ի նաւասարդի թէ լուսինն խաւարի շատ ճիւն գայ»:

35. Թղ. 83բ. «Վասն փառաւոր աստեղաց որ անկանին թէ զինչ գուշակեն. Յորժամ տեսանես մեծ եւ փառաւոր աստղ որ ցլանայ»:

36. Թղ. 94ա. «Յաղագս շրջագայութեան երկնից թէ որպէս իմաստնասիրացն բուեցաւ. Գործք Աստուծոյ մեծամեծք են ասէ իսրայէլի թագաւորն Դաւիթ»: Ունի ա - իս ստորաբաժանումներ, իւրաքանչիւրը իր կարգին կարմրատառ խորագրով:

37. Թղ. 127ա. «Յանունն Աստուծոյ ողորմածաց ողորմածին, խաւսք Անդրիասայ(յ) իմաստաց իմաստասիրին, գիրք երկրորդ, իը նշանաց յեղանակաց որ ի յերկինս եւ ի յերկրի լինիցին գիրք յիշատակարանաց. Յորժամ արեւն ի խոյն լինի եւ խաւարի՝ գուշակէ ահ եւ հիւանդութիւն»: Ունի ա - ժբ ստորաբաժանումներ, իւրաքանչիւրը իր կարգին ունի կարմրատառ խորագիր:

38. Թղ. 134ա. «Տանուտեքացոյց զոր ասացեալ է Անդրէասայ. Յորժամ խոյն լինի տանուտէր գարուն ազնիւ ցորենոյ»:

39. Թղ. 135բ. «Կաղանդացոյց հոռում տարեմտին. Թէ կիրակի հանդիպի տարեմուտ հոռումոց»:

40. Թղ. 135բ. «Եթէ կամիցիս գիտել զտարեմ եղանակն. Կալ զհայ զթուականն»:

41. Թղ. 136ա. «Յաղագս աստեղացն որ ցլանան յերկինս. Յորժամ յարեւմտից յարեւելս ցլանայ»:

42. Թղ. 136ա. «Յաղագս որոտմանց եւ այլ նշանաց. Յորժամ գարունն առաջին ամպն»:

43. Թղ. 136բ. «Տանուտեր տարւոյ այսպէս արա. *Կալ զտանուտէր տարւոյն յորում ես*»:

44. Թղ. 137ա. «Յաղագս խաւարման արեգական եւ լուսնին. *Յորժամ հռոմ վերադիրն թ (9) լինի արեւն խաւարի*»:

45. Թղ. 146ա. «Յաղագս երկնային շարժմանն նուաստ Յովհանն-նիսի Եզնկայեցոյ շարադրեալ յիմաստնոցն բանից , ի խնդրոյ բարեպաշտ եւ երկեղագարդ պատանոյն Պարոն Վախթանկայ. *Ամենայն ոք որ զբան որ է ծնունդ անմարմին*»:

46. Թղ. 156ա. «Մեկնութիւն տումարի գոր արարեալ է սուրբ վարդապետին Յովհաննու մականունն Կոզեռն կոչեցեալ. *Արդ վասնզի Յարաց ամսոյ 1 (30) Հանդիպեցաւ ղնել զթիւ թվականութեան ազգիս Հայոց*» (Հրտ. Հանդէս Ամսօրեայ, 1967, թիւ 1-3, էջ 9):

47. Թղ. 157ա. «Պատմութիւն սուրբ եւ առաքինասէր կրա(ւ)նաւորին եւ նգնագգեաց միակեցին Յովսեփոսի, որ խորհեցաւ զմտաւ էած երթալ յերկիրն երանելեաց. Աւգնեալ սուրբ Աստուած զսկսեալս դու կատարեալ. *Երանելին Յովսեփոս յաղաւթս եկաց առ Տէր եւ ասէ*»:

48. Նոր նոտրգրով բնագրին մէջ կան միաէջ զանազան գրութիւններ՝ հետեւեալ կերպով.

Թղ. 1ա. «Յիսուսի Բրիստոսի ծառայ Տէր այս անուն կաթողիկոս ամենայն Հայոց եւ պատրիարզ այս անուն լուսակառոյց»:

Թղ. 126բ. «Թէ կամիցիս զլուսն վիշապին մուտ առնել թէ Հայոց թվականաւ»:

Թղ. 166բ. «Արդ եթէ կամիցիս գիտել սաղմոսովն յոր (յ)այտնէ երազն»:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

1. Առջեւի պահպանակին երկրորդ թերթին վրայ, գնագրէն տարբեր գրչութեամբ կայ հետեւեալը. «*Թվին ՌՃԹԸ (1660) մեղուցեալս ծնաւ*»:

2. Թղ. 1բ. Նոր գրչութեամբ. «*Ի թվին Հայոց ՌՃԽԶ (1697) եւ ամիսն Փետրուարի 2 (6) ծնաւ Արքաեամ որդիսն: Եւ ի թվին ՌՃԽԹ (1700) եւ ի ամիսն Սեպտեմբեր Բ (2) երկուշաբթի գիշեր ծնաւ որդիս Վարդիսաթումն*»:

Բնագրին գրչութեամբ եմ հետեւեալները.

3. Թղ. 27բ. «*Վայ ինձ եղկելոյս, ի հրաժարել յինչն հոգոյս, զի հեղգացայ ի կենցաղոյս, եւ կատարեալ զկամս մարմնոյս, մեղութ կոչեալ եմ ես ան(յ)ոյս, հոգիս ի մահ է այս գերոյս, լուր Տէր ձայնի պաղատելոյս, տո՛ւր ճանապարհ մոլորելոյս*»:

4. Թղ. 2ա. «Եւ զիս զմեղաւորս յիշեայ ով պատուական հայր սուրբ»:

5. Թղ. 1ա. «Ով հայր սուրբ երբ զայս ընթերցես, յիշեայ զգծաւղս ի քո սուրբ աղօթիւքդ»:

89

ԺՈՂՈՎԱԾՈՑ

(1304էն առաջ)

Թերթ՝ 147: - Մեծութիւն՝ 13×17: - Գրութիւն՝ միասին: - Նիւթ՝ թուղթ հին: - Գիր՝ բոլորգիր, նորոգուած մասերը նորագիր: - Տող՝ 26-27: - Խորան՝ Թղ. 19ա, միագոյն եւ շատ նուրբ, վարժ ձեռքի արդիւնք. քէնի իր լուսանցազարդը եւ բնագրին առաջին չորս տառերը (ՄՏԵՓ) զարդագիր: - Գրիչ, Ստացող՝ կը մնան անծանօթ: - Տեղի՝ հաւանաբար Կիլիկիա: - Կազմ՝ տախտակ կաշեպատ, շատ պարզ դրոշմազարդերով. ներսէն հաստ տեղական բամպակեայ կանաչագոյն լաթով ծածկուած է: Կազմը տոկուն է, հաւանաբար ԺԸ. դարուն սկիզբէն: - Հանգամանք՝ հին եւ գործածուած, բայց լաւ վիճակի մէջ պահուած: Անտարակոյս վերջին կազմութեան ատեն փրկուած փճացումէ: Խոնաւութեան հանդիպած է անցեալին. թերթերուն վերի մասերը կամ մաշած կամ վերակազմութեան ատեն քիչ մը կտրուած են: Նորոգութեան ատեն աւելցուած եւ բնագրէն տարբեր գրչութեամբ են՝ Թղ. 1ա-17բ, 96ա-107բ, 128ա-134բ: - Պահպանակ՝ սկիզբը երկու թերթ, որ նախկին երկսին երկաթագիր աւետարանի հատուած մըն է. երկրորդ երեսին լուսանցքին վրայ մանր երկաթազրով գրուած է. «Տէր մեղայ քեզ Բրիստոս Որդի Աստուծոյ. եւ զոր կերայ շահեցայ եւ զոր ետու գտի»: Պահպանակը կը պարունակէ մասեր Յովհաննու աւետարանէն. Ժ. 33 - ԺԱ 9 միջոցի մասեր: Ժամանակ՝ «Գրչութիւնը տու-մարին կրնայ նոյն իսկ հեղինակին՝ Ստեփաննոս իրիցու տումարագիրի որդւոյ Յոհաննիս քահանայի՝ գրչութիւնը ըլլալ: Ամէն պարագայի տակ Թղ. 91ա ներքեւը ՇԾԳ (1340) թուականէն առաջ գրուած պէտք է ըլլայ»: - Ծամօթութիւն՝ «Ձեռագիրը ինծի ղրկուած է Պոլիսէն, 1928ին եւ գնուած է Զարդարեանէն, 15 տուարի»:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նախ կու տանք հին բնագրին բովանդակությունը (1-7) եւ ապա նորագողին կողմէ աւելցուածը (8-17):

1. Թղ. 18ա. «(Անվերնագիր). Առաջին արարչութեան. ա. երկինք, բ. երկիր, գ. հող...: Այս իբ (22) գործք Աստուծոյ եւ իբ (22) գիրք. ա. Մնունդք, բ. Ելք»:

2. Թղ. 18բ. «Յաղագս ընթացից արեւու իը (28) ամաց եւ շրջագայութեան լուսնի...ամենայն ամբ թուով ՇԼԲ. Չթուական արեգական եւ լուսնի այսպէս իմացիր»:

3. Թղ. 19ա. «Ստեփաննոսի իրիցու տումարագիտի որդւոյ Յոհանն(ն)իսի քահանայի ասացեալ յաղագս ընթացութիւն արեգական. Արեգակն իը (28) ամաց եւ շրջագայութեան լուսնին թժ(իննեւտասն)եակ ամաց, որ լինի միահամուռն ընդ ամենայն ամբ թուով ՇԼԲ»:

4. Թղ. 86բ. «Վասն որոտմանց ի վերայ լուսնի թէ լուսնն յոր կենդանակերպի է. Եթէ լուսնի խոյն լինի եւ որոտայ կանաչ բազում լինի»:

5. Թղ. 92բ. «Կաղանդացոյց. Եթէ ի կիրակի լինի կաղանդն»:- Թղ. 93ա - 95բ կը հետեւին տոմարական աղիւսակներ եւ անվերնագիր բացատրութիւններ:

6. Թղ. 108ա. «Դաւթի Մեծի յաղագս էական. Ի քանիս բաժանի էակն եւ յորս»:- Միջանկեալ Թղ. 123ա. «Ի սահմանացն Պորփիրի յաղագս բնութեան որ ի գոյութեան. Բնութիւն ասի որ ըստ բազմաց եւ տարբերութեանց»

7. Թղ. 135ա. «(Բովանդակութիւնք աստուածային վկայութեանց. Տունս ՄեհԼ, ընթերցուածս Գ, գլուխս Գ...»: Անխորագիր, սկիզբն ու վերջը պակասաւոր թուղթի անկումի պատճառով: Գրութեան վերջին հատուածին խորագիրն է. «Իսկ ի Փիլիպեացոյցն եւ ի Կողոսացոյցն եւ ի Թեսաղովնիկեցոյցն...ի յԵրրայեցոյցն թղթին վկայութիւնք Լ (30). Ա. Ի Բ. սաղմոսէն. Որդի իմ ես դու»:- Կաւարտի Իճ վկայութեամբ, մնացածը կորսուած է:

8. Թղ. 1ա. Նոր նոտրգրով (Մասն բժշկարանի). «(Ա)ռաջին օրն լուսնի արիւն առնուլ չէ լաւ քոսոտի»:

9. Թղ. 2ա. Նորագոյն շեղագրով. «Այսօր բարբառ աւետեաց ի լսեցիս մեր»:

10. Թղ. 3ա. Հին բոլորգրով, տարբեր բնագրէն. «Նշանագիրք անուանց կարմարանութիւն. Աբրահամ...Ահարոն...Ամբակում...», իւրաքանչիւր անուանի դիմաց կը դնէ համառոտութեան նշանը:

11. Թղ. 7ա. Նոր մտորգրով. «(Բառք վարդան գրոց). *Զանգա-
նաքէն, զանկողոպտէն, նորին բան, ի հարուածս, ի չարչարանս*»:

12. Թղ. 8ա. Նոր մտորգրով. «Շաղկապ է. *Եթէ, զի, ոչ, ինչ*»:

13. Թղ. 9ա. Հին բոլորգրով. «*ՅԱղամայ մինչեւ ի ջրհեղեղն են
ամբ ՍՆԽԲ, ի ջրհեղեղէն մինչեւ յաշտարակն Շէ*»:

14. Թղ. 10ա. Նոր մտորգրով. «Բառեար յունաց ի մերս քարե-
մանեալ. *Անգեցել, յանդիման կացուցանել. Անարգատիպ, անձեւ*»:

15. Թղ. 11ա. Նոր մտորգրով. «Հռոմայեցւոց տումարի պատնէն
արարեալ է այս Ղուկաս Կեղեցւոյ. Պատնէն Հռոմայ մեծ տումարի,
պարզեալ հարանցն մեր նախկի, բայց արդ Ղուկասս Կեղեցի, ոտա-
նաւոր չարադրեցի»:

16. Թղ. 96ա. Նոր մտորգրով. «Յաղագս չորեքտասան աստիճա-
նաց. *Հաւատամբ թէ է Աստուած եւ մի է Աստուած*»:

17. Թղ. 128ա. Նոր մտորգրով. (Տումարական բառք. անխորագիր).
(Ե)ւ գիտելի է զի բաժանեալ են իմաստունքն զերկինքն յԺԲ (12)
կենդանակերպ, Լ (30) աստիճան, Կ (60) թաղիթայ»:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Բնագրին գրչութեամբ են.

1. Թղ. 30ա. «*Զսակաւ գրիկս որ կարդա, Տէր ողորմեա՛ ինձ եւ
նմա*»:

2. Թղ. 86ա. «*Փառք քեզ Քրիստոս Աստուած իմ, որ արժանի
արարեր զիս հասանել ի վերջին գիծ տումարիս: Գոհութիւն քեզ
երրորդութիւն սուրբ. ամէն*»:

Նորոգողին գրչութեամբ է.

3. Թղ. 17բ. «*Ամենամեղ անձն իմ գերի, զիս յիշեցէք այսմ վայրի,
գնիկողայոսս ողորմելի, գծող ծրիս յոգնամեղի*»:

90

ԽՈՐՀՐԴԱՏԵՏՐ

(1679 թ.)

Թերթ՝ 26: - Մեծուքիւն՝ 18×24: - Գրուքիւն՝ երկսիւռն: - Նիւթ՝ թուղթ տեղական: - Գիր՝ բոլորգիր: - Տող՝ 20: - Մանրանկար՝ թղ. 1բ՝ միաէջ պատարագի մանրանկար մը, ուր կայ թագադիր պատարագիչ եպիսկոպոսը, որու կողքին կան երկու քշոցակիր, մէկ բուրուռակիր, մէկ գաւազանակիր սարկաւազներ, եւ երկու դպիրներ, մին ծնծղաներով եւ միւսը բաժակը ձեռքին: Թղ. 2ա՝ ոսկեխառն խորան եւ ամբողջ էջին երկայնքին լուսանցազարդ մը: Լուսանցազարդի ձեւով կան՝ թղ. 4բ. կուլակաւոր եպիսկոպոսը ծնրադիր, թագը իր ոտքերուն. թղ. 12բ՝ սարկաւազը սկիւը ձեռքին, վերաբերումի պահուն. թղ. 13բ՝ պատարագիչը վերաբերումի պահուն: Գրեթէ ամէն էջի վրայ կայ լուսանցազարդ եւ առատ են զարդագրերը, բոլորն ալ նուրբ եւ ճաշակաւոր: - Գրիչ՝ Յովսէփ: - Տեղի՝ Սպահան: - Ստացող՝ Փարաս եւ իր կինը Աւետում: - Կազմ՝ ստուարաթուղթ, կարմիր կաշիով ծածկուած. պարսկական արուեստով կողքերուն կեդրոնը ոսկեդրուագ ճնշուած: Ներսէն թղթապատ: Զուռի նախնական կազմ: - Հանգամանք՝ մաքուր եւ կատարեալ: - Ծանօթութիւն՝ «Գնած եմ Փառք Պէրնէ աճուրդատունէն, Նիւ Նորք»:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Թղ. 2ա. «Որ զգեցեալ ես զլոյս որպէս հանդերձ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս»: Թղ. 15բ. «Առեալ գիացն ի սուրբ յաստուածային յամախ յամարատ եւ յարաքագործ ի ձեռն իւր... Առէք կերայք այս է մարմին իմ»: Թղ. 18բ. «Եւս առաւել զեպիսկոպոսապետն մեր եւ զՏէր Խաչատուրն շնորհեսցես մեզ ընդ երկայն աւուրս ուղիղ վարդապետութեամբ»: Թղ. 25ա. «Որ աւրհնես զայնոսիկ որք աւրհնեն զքեզ Տէր»:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

1. Թղ. 26ա. «Փառք ամենասուրբ Երրորդութեանն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն: Արդ զըլեցեալ սուրբ խորհրդատեարըս Ասպառհան, եւ ի դուռն Սրբոյ Յոհաննիսի, եւ ի կաթողիկոսութեան Տեառն Յակոբայ, եւ ի թագաւորութեան Շահ Սուլեյմանի, եւ յառաջնորդութեան մերոյ Դաւիթ եպիսկոպոսի, ի թուականին մերոյ ՌՃԻԸ (1679), ի յամսեանն Սեպ-

տեմբերի, ի ձեռն հող եւ մոխիր տրուվի Յովսէփին: Եւ ետ գրել հեզա-
հոգի եւ բարեմիտ Փարասն, ի յիշատակ իւրն եւ հեզահոգի կողակցին
իւրոյ Աւետումին, որ է հանգուցեալ առ Քրիստոս:

«Դարձեալ յիշեցէք Փարասն, որ ետ գրել ոսկով եւ լազվարդով,
իւրն յիշատակ եւ լուահոգի Աւետումին, եւ իւր որդոցն եւ դստե-
րացն, յիշեցէք եւ Աստուած ողորմի ասացէք, եւ Տէր Աստուած ձեզ
ողորմեսցի ի միւսանգամ գալստեանն իւրում. ամէն: Հայր մեր որ
յերկի(նս)»:

2. Թղ. 8ա. «Փարասն յիշէ՛»:

3. Թղ. 8բ. «Փարասն յիշէ՛ ի Տէր Աստուած»:

4. Թղ. 13ա. «Փարասն յիշէ՛»:

5. Թղ. 14ա. «Աւետումն յիշէ՛ առ Աստուած»:

6. Թղ. 14բ. «Փարասն յիշէ՛ ի սուրբ յաղօթս քո»:

7. Թղ. 16բ. «Փարասն յիշէ՛ առ Աստուած»:

8. Թղ. 22ա. «Փարասն յիշէ՛ ի սուրբ յաղօթս քո»:

9. Թղ. 25ա. «Աւետումն յիշէ՛ առ Աստուած»:

91

ԿԱՆՈՆԱԳԻՐՔ

(1624 ք.)

ԹԵՐՔ՝ 202: - Մեծութիւն՝ 15×20: - Գրութիւն՝ երկսիւն: - Նիւթ՝
թուղթ ջրանիշ եւրոպական: - Դիր՝ նոտրդիր վարժ: - Տող՝ 24: -
Կիսախորան՝ երկու հատ, թղ. 1ա եւ 7ա, իրենց լուսանցազարդերով
եւ թռչնազրերով, կարմրագիծ եւ սովորական ոճով: - Դրիչ՝ հաւա-
նաբար Աստուածատուր սարկաւազ կամ դպիր: Տեղի՝ Հայէպ: - Ստա-
ցող՝ մահտեսի Ուաչատուր: - Կազմ՝ դրոշմազարդ շազանակազոյն
կաշի՝ տախտակի վրայ: Առաջին կողքին արտաքին եղբրը մաշած
եւ պատռած. կռնակի վարի մասը մատնաչափ պղկուած, որով կազ-
մաթելերը կ'երեւան: Փակակապերը եւ ճարմանդները կորսուած են:
Ունի էջագրներու դրոշմազարդ կաշիէ պահպանակը: Ներսէն կողքերը
ծածկուած են մարած բաց նարնջազոյն նրբահիւս անզարդ մետաքսով:
- Համգամամբ՝ լաւ. վերջէն թերթ մը պակաս, որոշ կերպով կտրուած
եւ հանուած: - Մամօքութիւն՝ «Գնած եմ 2 Յունիս 1942ին, Նիւ Յորք,
պարսիկ (Պապի աղանդէն) Մոթահետէ հնաժամառէն»:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. Թղ. 1ա. «Ա. Կանոն առաջին վասն ժառանգութեան: Բ. Վասն որք յանկարծակի մեռանին եւ ոչ գրեմ կտակ». *ցանկ Ա - ՃԾ կանոններու: Թղ. 7ա. «Կանոն առաջին վասն ժառանգութեան. Այր ոք եթէ մեռանի եւ ոչ գրէ կտակ եւ թողու որդիս»:*

2. Թղ. 31բ. «Նախադրութիւն գրոց դատաստանաց (Մխիթարայ Գոշի)» (Յանկ): Թղ. 32ա. «(Հ)անդերձեալ եմք գրել զգիրքս դատաստանիս»: Թղ. 47բ. «Սկիզբն դատաստանի եւ թիւ գլխոց ի կարգի». *ցանկ Ա - ՄԾ կանոններու: Թղ. 52ա. «Ա. Եկեսցուք այժմ ի գործ դատաստանի, գիտելով զի ըստ քաղաքաց»:* Թղ. 140ա. «Վասն աւարի վանառացն. Վաճառեալ եւ գնեալ զաւար ոչ դարձցի»:

3. Թղ. 140բ. «Խրատ կանոնական համառատ (Պլուզի)». *ցանկ Ա - Մ խրատներու: Թղ. 141բ. «Նուաստ վարդապետ Յոհաննէս Եզնկեցոյ խրատ հասարակաց քրիստոնէից, քահանայից եւ ժողովրդոց, ի կանոնական սահմանաց առաքելոց, սրբոց հարապետաց եւ վարդապետաց. եւ հօրն մերոյ Վարդան վարդապետի, յոր ամենայնի ժողովեցի եւ գրեցի. Ամենագոր թագաւորին մերոյ Քրիստոսի»:*

4. Թղ. 173ա. «Սահմանք եւ կանոնք սուրբ Առաքելոցն ի ձեռն Կղեմայ. առաքեալն հեթանոսաց, երկրորդ կանոն». *Ա - ՁԵ կանոնք:*

5. Թղ. 180բ. «Ի յառաջին կանոնաց Առաքելոց. Կարգեցին Առաքեալքն եւ եղին հաստատութեամբ». *Գ - ԺԱ կանոնք:*

6. Թղ. 181բ. «Ի կանոնաց սուրբ Առաքելոյն Թադէոսի հարց առաջին»:

7. Թղ. 182ա. «Կանոնք երկրորդ ի Նիկիականք, զոր եղին ՅԺԸ հարքն կրկնաբանելով կարն ի կարմոյ, գլուխ Զ (100) տասնուչորս». *Ա - ԶԺԲ կանոնք:*

8. Թղ. 187ա. «Ներսէսի կաթողիկոսի, եղբարն Գրիգորիսի Հայոց Կաթողիկոսի կանոնք գգուշաւոր քահանայից համառատ. Քահանայից պարտ եւ արժան է սրբութեամբ սպասաւորել». *Ա - ԽԵ կանոնք:*

9. Թղ. 192ա. «Ի կանոնաց Կիրդի. Քահանայ որ զմկնընկէց աւրհնէ»:

10. Թղ. 192բ. «Կանոնք ժողովածոյ վասն կարեաց. Արդ իմացաք ինչ մուկ»:

11. Թղ. 193ա. «Վասն սուրբ պատարագին. Որ յանգէտս մկանկ գինով»:

12. Թղ. 194ա. «Վասն հաղորդ տալոյ. Որ վասն ռիսութեան»:

13. Թղ. 194ա. «Վասն պէսպէս հոսմանց ախտից որ ընդ բունն լինին եւ ընդ արթւն. որ ընդ արուի եւ ընդ անասնոյ»:

14. Թղ. 195ա. «Վասն գեղջի փահամայից. Բահանայ որ գիմանայ»:

15. Թղ. 195բ. «Վասն մանկանց որ գամ ի փահամայութեան. Որ ընդ պատուածս երկի»:

16. Թղ. 196. «Վանոնի ժողովածոյ վասն զանազան ախտից. Վասն գերոյ մի՛ երդնուլ»:

17. Թղ. 198բ. «Վասն սուրբ խորհրդոյն. Եթէ բովանդակ խորհուրդն»:

18. Թղ. 200ա. «Երանելի վարդապետին Գեորգայ Կաղն կոչեցելոյ, վասն շարադրութեան քղթոցն Պօղոսի չորեքտասանիցն քէ որպէս գրեցան, կարգեցաք մի ըստ միոջէ. Հռոմայեցոց թուղթն առաջի եղեալ է, ոչ եթէ նա առաջին է»:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Թղ. 202բ. «(Փ)առք ամենասուրբ Երրորդութեան Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ, այժմ եւ անգլաւ յաւիտենից ամէն: Արդ գրեցաւ կանոն գիրքս ի մայրաքաղաքն Հալապ, ի դուռն Սուրբ Աստուածածնի եւ Սուրբ Քառասունք եկեղեցւոյն: Ի թվականութեանս Հայոց ՌՀԳ (1724): Դարձեալ յիշեցէ՛ք զմահդասի Խաչատուրն, որ ըստացաւ զսայ ի հալալ արք(եա)նացն» (կիսատ):

92

ՎԱՐԴԱՆ ԱՅԳԵԿՑԻ

(1339 թ.)

Թերթ՝ 212: - Մեծութիւն՝ 16×22: - Գրութիւն՝ միասին: - Նիւթ՝ թուղթ տոկուն: - Գիր՝ բոլորգիր չեղ: - Տող՝ 19: - Կիսախորան, լուսանցազարդ՝ Թղ. 2ա անյաջող եւ աննշան: - Գրիչ՝ Մկրտիչ քահանայ: - Տեղի՝ «Ի քաղաքս Ազախ ընդ հովանեաւ սրբոյն Գրիգորի»:
- Ստացող՝ Սարգիս Լորեցի, որ կը կոչուի նաեւ Պարոն: - Կազմ՝ կնիքակառ տախտակ, հաւանաբար ԺԶ. դարէն: Կոնակը վերէն եւ վարէն բաց գոյն կաշիով նորոգուած, սակայն վերի մասը պոկուած այժմ: Անիւթին կողքը հաւանաբար ունեցեր է մետաղէ խաչ. այժմ մնացած են կոտրած քամի հետքեր: Կազմը մեծ ու փոքր կլորներով զծանչեալ: Ներսէն առաջին կողքը հիւն կաշի մետաքսակերպ դիպակով ծածկուած

է, իսկ երկրորդ կողքը՝ կարմիր եւ սպիտակ մանր քառակուսի լաթով: Թերթեղերքի կազմապահ կաշին պոկուած է, ինչպէս նաեւ երեք կաշիէ ականջներն ու կոճակները: Թերթեղերքները ժամանակին կարմիր ներկուած, այժմ մաշած գունաթափ են: - Հանգամանք՝ գործածութենէ աղտոտած. վերակազմութեան ատեն թղ. 121 սպիտակ թուղթ գետեղուած՝ պակսող թերթի տեղ: Պահպանակ՝ սկիզբը թերթի մը կէսը, մագաղաթ, իսկ վերջը նոյն գրչագրէն ամբողջ թերթ մը կէսի ծալուած, որով ներկայիս երկու թերթ, երկաթագիր ԺԲ. դարու աւետարանի մը հատուած: Սկիզբի կէս թերթը Մթ. 2 25, իսկ վերջին թերթը Մթ. 2 32: - Մանօթութիւն «Ձեռագիրս գնած եմ 35 տոլարի, Լոնտոն, 8 Մայիս 1946ին: Լոնտոն ղրկուած էր վաճառման, շարք մը ուրիշ ձեռագիրներու հետ, Պոլիսէն, Հանգուցեալ Պետրոս Նշանեան գրավաճառէն»:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. Թղ. 3ա. «Յանուն Աստուծոյ այս ինչ է եղեալ ի գիր յայս ըստ կարգի. Ա. Վասն սուրբ Երրորդութեան եւ զի յաջողեացէ զգործս մեր: Բ. Վասն թղթոց». ցանկ Ա - Ի՛նչ գլուխներու:

2. Թղ. 4ա. «Ա. Ուղեղ՝ դաւանութիւն սուրբ Երրորդութեան գոհացողական քանիւ եւ աղաչանք աղերսանաւ հանդերձ, յաջողեալ գործս մեր անքերին կատարեալ, ուղղութեամբ հասանել առ նա. Ի սկիզբն հոգեւոր ձեռնարկութեանս մերոյ յառաջ քան զամենայն»:

3. Թղ. 5բ. «Բ. Թուղթք պարոն Պաղտին քազաւորացն եւ ֆրիստոսաւր մեծ իշխանին. Ջերիստոսակիր անձին զսուրբ եւ զարքունական»:

4. Թղ. 7ա. «Դ. Գովութիւն վասն խոնարհութեան իշխանին. Ով վսեմական մեծագահ եւ թագաւորացն»:

5. Թղ. 10ա. «Դ. Վասն վերին Երուսաղեմի եւ անմառ հանգստեան արդարոցն. Բ՛նբ զաստուածապատկեր միտս քո»: Բնագրէն թուղթ մը, թղ. 10բ-11աի միջանկեալ, անջատուած եւ փոխադրուած է ձեռագրին վերջաւորութեան, այն է թղ. 212:

6. Թղ. 21բ. «Ե. Վասն հոգոցն քէ որպէս կան եւ կամ զինչ է հանգիստ նոցա. Ահաւասիկ փոքր մի քննեցաք»:

7. Թղ. 28ա. «Զ. Վասն քարի գործոց քէ որք են եւ կամ քանիք. Քանզի որ ինչ էր յաստուածեղէն գիրս քննեցաք»:

8. Թղ. 30ա. «Է. Վասն աղաւթից զի մեծ է առաջի Աստուծոյ. Արդ է աղաւթքն անբաւ բարութիւն»:

9. Թղ. 38բ. «Ը. Վասն պահոց քէ որքան քարի է առաջի Աստուծոյ. Արդ ով ի մարդկանէ կարողանայ»:

10. Թղ. 43բ. «Թ. Վասն աղփատութեան եւ խոնարհութեան. *Մեծ է գովուլթիւն կամաւոր աղքատութեան*»:

11. Թղ. 55բ. «Ժ. Վասն ողորմութեան եւ սիրոյ եւ գթութեան. *Եւ արդ որ եւ հետեւ սկիզբն եղեւ*»:

12. Թղ. 62ա. «ԺԱ. Վասն խոստովանութեան գղջման եւ ապաշխարութեան. *Եւ քանզի հասեալ ժամանեցաք*»:

13. Թղ. 68ա. «ԺԲ. Վասն դժոխոց եւ վասն չար եւ դառն տանջանաց նոցա. *Եւ արդ քանզի շնորհաւքն Աստուծոյ պատմեցաք*»:

14. Թղ. 77ա. «ԺԳ. Վասն մեղաց թէ որք են եւ քանիք. *Եւ քանզի փոքր մի ծանուցաք*»:

15. Թղ. 87բ. «ԺԴ. Վասն որովայնամոլութեան եւ արբեցութեան ... *Չար է կատարեալ եւ պատճառ*»:

16. Թղ. 96բ. «ԺԵ. Վասն կռապաշտութեան եւ կախարդութեան. *Կռապաշտութիւն սկիզբն եւ մայր եղեւ*»:

17. Թղ. 107ա. «ԺԶ. Վասն շնութեան եւ պոռնկութեան եւ արուագիտութեան եւ անասնագիտութեան. *Ահա դառնատեսակ չար եւ անուէն կորստեան*»:

18. Թղ. 116բ. «ԺԷ. Վասն գրկանաց գողութեան եւ վաշխից. *Արդ պարտ եւ պատշաճ է մեզ քննել*»:

19. Թղ. 123բ. «ԺԸ. Վասն ռիսկալութեան եւ տռելութեան, մախանաց եւ բարկութեան, նախանձու եւ ալլ բագում մանրագոյն մեղաց որք շրջականք ասին ի գրոց սրբոց. *Մեծագոյն չար եւ յաղթանդամ գազան*»:

20. Թղ. 129բ. «ԺԹ. Վասն յիշոցնատուացն որք հայհոյեն զԱստուած. *Գազան չարագոյն է յիշոցնատուն*»:

21. Թղ. 134ա. «Ի. Վասն տասն համարոյ որ է թիւ կատարեալ եւ խորհրդական եւ լցեալ աստուածային գերակատար իմաստութեամբ. *Եւ քանզի առեալ յաստուածական պատուիրանաց*»:

22. Թղ. 149ա. «ԻԱ. Վասն փառաւոր եւ անմառ գալստեանն Որդւոյն Աստուծոյ ընդ ամբս երկնից եւ վասն ահագին եւ անաչառ դատաստանի նորա եւ կատարածի աշխարհի. *Քանզի ծանուցաք սակաւ մի զտեսակս մեղաց*»:

23. Թղ. 159ա. «ԻԲ. Վասն ծննդեան նեոխնն եւ դառն ժամանակին որ լինելոց է վասն սատակման նորա. *Եւ արդ չափով ճառեցաք*»:

24. Թղ. 177ա. «ԻԳ. Վասն ծուլութեան եւ համարձակութեան մեղաց եւ վասն նուագութեան մեղաց. *Եւ արդ քանզի խնամող եւ մարդասէր*»:

25. Թղ. 193բ. «ԻԴ. Աղերս եւ պաղատանք առ Աստուած վասն ամենայն աշխարհի. *Եւ արդ որովհետեւ այսպիսի աստուածային*»:

Բնագրէն տարբեր գրչութեամբ, յետագայ դարերուն աւելցուած են հետեւեալ գրութիւնները.

26. Թղ. 2ա. «Այս է համարք աստուածաշնչին տետրին, քէ քանի տետր է, եւ ամէն տետրն քանի թուիստ է... Աստուածաշունչս բոլոր ԽԳ տետր է եւ Բ թուիստ»: Վերջ՝ Թղ. 2բ. «Կամ պակաս քան զայս սակայն այսչափ լինի անսղալ»:

27. Թղ. 202բ. «Առակք պիտանիք. Այր մի հողագործ շինեաց ականատս»:

28. Թղ. 204ա. «Բամք վասն յիշոց(ա)տըւի է. Ով պատուական հարք եւ եղբարք իմ սիրելիք միաբայն ամենայն քրիստոսասէր ժողովուրդք»:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

1. Թղ. 201բ. «Փառք ամենասուրբ Երրորդութեանն անբաժանելի Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգ(ւ)ոյն սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն: Գրեցաւ Գիրգս այս խրատ անլուծանելի ի պէտս հոգւոյ եւ մարմնոյ, եւ իմ հայեցեալ ի բանս աւգոստութեան, ցանկացող եղէ ես նուաստ ծառայս Աստուծոյ Սարգիս Լոռեցի, եւ ետու գրել զսա ի վարժումն եւ ի կրթութիւն անձին իմոյ եւ ի սբաղումն կենաց իմոց եւ ի պատճառս սգաստութեան ճանաչել եւ յիշել զանթիւ համարս երախտեաց իմոյ արարչին, եւ սովաւ յարաժամ մատուցանել զգոհաբանութիւն գերագոյնին բարեաց: Այլ եւ ի յիշատակ ինձ եւ ծնողաց իմոց առ Քրիստոս հանկուցելոցն:

«Արդ գրեցաւ սա ի քաղաքս Ագախ, ընդ հովանեաւ Սրբոյն Գրիգորի, ձեռամբ անիմաստ եւ անարժան սուտ քահանայի, անուամբ միայն կոչեցեալ Մկրտիչ, որ եւ աղաչեմ զամենեսեան անմեղադիր լինել վասն անարհեստութեանն եւ վասն սղալանացն, զի կայր մեր այս էր:

«Աղաչեմ յիշել ի Տէր գՊարոն Սարգիսն, որ ստացաւ զսա ի հալալ արդեանց իւրոց. ընդ նմին եւ գՄկրտիչ քահանայ գծող սորին. եւ որ յիշէ ինքն յիշեալ լիցի առաջի գենւոյն Քրիստոսի: Ի թուին 92Ը (1339), Դեկտ.»:

2. Թղ. 28ա. «Զստացող սորին գՊարոն Սարգիս յիշեսլիք ի Տէր եւ Աստուած գձեզ յիշէ»:

93

ԱԻԵՏԱՐԱՆ

(1672 թ.)

Թերթ՝ 211:– Մեծութիւն՝ 20×25,5: – Գրութիւն՝ երկսիւն: – Նիւթ՝ թուղթ հաստ: – Գիր՝ բոլորգիր կանոնաւոր: – Տող՝ 23: – Մանրանկարչութիւն՝ սկիզբը Կարպիանոսի թուղթին եւ կանոններուն վեց խորանները, ընտիր ծաղկումով, կարմիր եւ կանաչ գոյներով: Թղ. 7բ, 64բ, 102բ, 163բ՝ Աւետարանիչներու մանրանկարները. Թղ. 8ա, 65ա, 103ա եւ 164ա՝ չորս աւետարաններու սկզբնաւորութեան՝ խորան, լուսանցազարդ եւ զարդագիր: Բոլորն ալ ընտիր, վարժ եւ մաքուր մանրանկարուած եւ ծաղկուած վարպետ նորոգէ, գունազեղ եւ ոսկեզարդ: Ունի կարմիրով 105 թռչնագիր, 94 զարդագիր, 11 թռչնաձեւ, 174 զարդաձեւ, 8 ճարտարապետական եւ 1 սափորաձեւ լուսանցազարդեր, բոլորն ալ ընտիր եւ վարժ գծուած, սակայն սովորական ձեւերով: – Գրիչ՝ Յովհաննէս, որդի Տէր Նոյ քահանայի եւ Մարգարտի: – Տեղի՝ Զէյթունի Չարխափան Ս. Աստուածածին եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վանք: – Ստացող՝ Վարդենէ, որ Աւետարանը կը նուիրէ Ս. Յակոբ եկեղեցւոյն: – Կազմ՝ շաքանակագոյն կաշեպատ տախտակ, ոչ դրոշմեալ: Ունեցած է արծաթ կազմ, որուն գամերէն քանի մը հատը մնացած են: Առաջին կողքը վարէն, այն է՝ կռնակի կողմէն երկու մատնաչափ ճաթած է. կողքին երեսը ունի խոշոր ծակ մը, ուր կաշին պոկուած է, ինչպէս նաեւ քանի մը ուրիշ ծակեր: Երկրորդ կողքին տախտակը կտորած եւ վարէն ալ մաս մը պակաս է, կաշին պատուած: Թերթեղերքները կարմիր ներկուած, այժմ գունաթափ: – Հանգամանք՝ սկիզբի երկու թերթերուն արտաքին վարի անկիւնը պատուած՝ եւ արծաթ կազմին գամերուն պատճառով ծակծկած: Վերջաւորութեան 11 թերթ խոնաւութենէ եւ գործածութենէ անկիւնը մաշած: Ընդհանուրին մէջ լաւ պահուած է, սակայն գործածութենէ լուսանցքները թխտած են: – Պահպանակ՝ սկիզբը խոշոր մազաղաթ երկաթագիր թերթ մը երկուքի ծալուած, իսկ վերջինը, որուն գրերուն հետքերը մնացած են փայտէ կողքին վրայ, կը պակսի: Գրչութիւնը միջին Մեսրոպեան երկաթագիր, ԺԲ. դարէն, Մաշտոցի Պսակի արարողութենէն հատուած մը: – Մանօթութիւն՝ «Աւետարանս գնած եմ Պէյրութ, լիբանանցի հնավաճառէ մը, 1950ին»:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. Թշ. 8ա. Աւետարան ըստ Մատթէոսի:
2. Թշ. 65ա. Աւետարան ըստ Մարկոսի:
3. Թշ. 103ա. Աւետարան ըստ Լուկասու:
4. Թշ. 164ա. Աւետարան ըստ Յովհաննու:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Թշ. 210բ. «Փառք անբաժանելի ամենասուրբ Երրորդութեանն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ. ամէն: Շնորհիւ ամենակարող Փրկչին Յիսուսի, յանգ ելեալ աւարտեցաւ ունող աւետեաց արքայութեան քառավտակ գետաբուղի սուրբ աւետարանս, ի թվին ՌՃԻԱ (1672), ի յերկիրս Գերմանիայ, ի գեղաքաղաքս ի Զեքուն, ընդ հովանեաւ սրբուհւոյ ամէնօրհնեալ Աստուածածնին Զարախափան (յ)որջորջելոյ մենաստանին եւ սրբոյն Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչիմ եւ այլ եկեղեցեացս եւ սրբութեանցս՝ որ աստ կան յօգնականութիւն Հայոց ազգի: Ի կաթողիկոսութեան Կիլիկիեցոց Տէր Խաչատուրիմ եւ Տէր Դաւթիմ, եւ յառաջնորդութեան մեր վանացս եղբօրս մերոյ Ստեփանոսի վարդապետի եւ այլ միաբան կարգաւորաց: Գրեցաւ սա ձեռամբ Յովհաննէս Հողիկ եւ կոխան ամենայնի նուաստ ոչնչի, ի խնդրոյ աստուածասէր Վարդեմէ եւ հօրն Փօլատիմ եւ մօրն Փաշայիմ եւ եղբարցն Մելքոնիմ եւ Գրիգոր տիրացուին եւ հաւասար ննջեցելոցն. ամէն:

«Արդ որք հանդիպիք սմա տեսանելով կամ գաղափարելով, յիշեցէք զստացող սորա զբարեմիտ Վարդեմիմ, որ ըստացաւ զսա ի հալալ ընչիցն իւրոց, յիշատակ ի դուռն Սուրբ Յակոբայ: Ով ոք հանդիպիք յիշեցէք ընդ նմին եւ գեղկելի գրչիկս Յովհաննէս ոչինչս, եւ զծնողս մեր զՏէր Նոյ քահանայն եւ զՄարգրիտն, որ փոխեալ է առ Քրիստոս, եւ գեղբարքս իմ զՍտեփանոս վարդապետն եւ զԱւետիքն, եւ զորդիքն մեր զԽաչատուր դպիրն եւ զՆազարէթն եւ զԴաւիթն եւ զամենայն ազգայինս իմ: Նաեւ յիշեցէք ի Քրիստոս զուսուցիչն մեր զՏէր Յոհանն եւ զՏէր Յովաննէս, որ փոխեալ են առ Աստուած: Զոր Տէր Աստուած, յոյսն ամենայնի Քրիստոս Փրկիչ մեր՝ ձեզ յիշողացդ եւ մեզ յիշեցելոցս առ հասարակ ողորմեսցի ի միւսանգամ դալստեանն իւրում. ամէն: Հայր մեր որ յերկինս, սուրբ եղիցի անուն թո, եկեսցէ արքայութիւն թո ի վերայ մեր. եղիցի:

«Ով ոք որ հանդիպիք սմա, կարդալով կամ օրինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զՎարդեմիմ, զհայրն եւ զմայրն եւ գեղբայրքն եւ գեղբարք կանայքն. ով ոք որ հանդիպիք՝ Աստուած ողորմի ասացէք: Ով ոք (յ)անդէնի զսա ծախել կամ գրաւ դնելոյ, զմասն Յուդայի եւ զպատիժն Կայեմի առցէ, ԳՃԺԸ Հայրապետաց անէծքն ընկալցի. ամէն»: